

Η ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Η «Ίστορία τῶν Ἐπιστημῶν ὡς μάθημα τοῦ κυρίου προγράμματος τοῦ Πανεπιστημίου; Ἄλλὰ τί κοινόν μεταξὺ τῆς συγχρόνου ζωῆς καὶ τοῦ πεθαμμένου παρελθόντος; Ἄλλ' ἢ Ἱστορία τῶν Ἐπιστημῶν δὲν εἶναι ἐπιστήμη. Καὶ τῆς ἐπιστήμης τὴν μάθησιν ἐπαγγέλλεται τὸ Πανεπιστήμιον, τὴν μύησιν δηλονότι εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς συγχρόνου ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης».

Αὐτοὶ ἦσαν οἱ στερεότυποι ἀφορισμοὶ κατὰ τῶν ἱστορικῶν σπουδῶν τῆς Ἐπιστήμης.

Καὶ δὲν ἔλεγοντο ταῦτα βεβαίως εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνον. Καὶ εἰς τὴν Δύσιν αὐτὴν ἀκόμη, μεθ' ὅλην τὴν ζωηρὰν προθυμίαν ὑπὲρ τῶν ἱστορικῶν μελετῶν, καὶ μεθ' ὅλον τὸν ἐνθουσιασμόν ὠρισμένων λογίων ὑπὲρ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης, ἢ κατὰ τῶν παλαιῶν πρόληψις παρέμεινε πολυλαχοῦ ἐρριζωμένη.

Καὶ ἰσχύει ἴσως καὶ σήμερον ἀκόμη ὅ,τι τῷ 1910 μοὶ ἔγραφεν ὁ διαπρεπὴς ἱστορικὸς τῶν Ἐπιστημῶν K. von Buchka¹. «Obwohl die Anteilnahme an den Ergebnissen der geschichtlichen Forschung auf dem Gebiete der Naturwissenschaften im Steigen begriffen ist, so ist doch die Zahl derer, welche hier erfolgreich schaffend tätig sind, immer noch nicht sehr gross und umso mehr haben diejenigen, welche

¹ Ἐν ἐπιστολῇ 26 Ὀκτωβρ. 1910.

hier auf diesem Gebiete arbeitend sich zusammen-treffen, Veranlassung, sich gegenseitig zu stützen und zu fordern» («Ἄν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ιστορικὰς ἐρεῦνας τῶν Φυσ. Ἐπιστημῶν ὁλονὲν αὐξάνει, ἐν τούτοις ὁ ἀριθμὸς τῶν δημιουργικῶς ἐνασχολουμένων εἰς τοῦτο, δὲν εἶναι ἀκόμη πολὺς. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὸν κύκλον τοῦτον ἔχουσι μίαν ἐπὶ πλεόν ἀφορμὴν νὰ ὑποστηρίζουν καὶ ἐνισχύουσιν ἀλλήλους»).

Μικρὰν κυρίως εἶχον ἰδέαν, πρὸ τινων ἀκόμη δεκαετηρίδων, περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης. Καὶ ἐπανελαμβάνοντο οἱ λόγοι τοῦ Mohl (1863), ὅτι οἱ ἀρχαῖοι «παρέμειναν, ὅσον ἀφορᾷ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, εἰς γνώσεις ὅλως διόλου παιδαριώδεις, παρέχοντες ἐντεῦθεν τὸ παράδειγμα, ὅτι καὶ ἡ ἀνωτάτη φιλοσοφικὴ ἀγχίνοια δὲν δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὴν Φυσιγνωσίαν τίποτε, ἐὰν δὲν βασιζέται ἐπὶ τῆς ἐρεῦνης τῶν πραγμάτων».

Ἡ συνήθης δ' ἀφ' ἑτέρου συντηρητικότης τῶν Πανεπιστημίων ἀπομάχεται πάντοτε τὴν ἀφιέρωσιν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐπιστήμης μᾶς. Ἔδρας καθηγεσίας ἰσοτίμου πρὸς τὰ ἄλλα μαθήματα τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως¹.

Καὶ ὅμως, ἡ Ἱστορία δὲ ἠδύνατο βεβαίως νὰ παράσῃ εἰς τὴν Φυσιγνωσίαν ὅσα ὠφελήματα καὶ εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς ἐπιστήμας — τὴν ἐκ τῆς πείρας δεοντολογίαν καὶ τὸ νόμιμον μᾶς πράξεως ἐκ τοῦ «προηγούμενου». Ἐὰν δὲ εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸ φυσιογνωστικὸν πνεῦμα διακυβερνᾷ σήμερον τὸν ἡμέτερον πολιτισμὸν, καὶ αἱ φυσιο-

¹ Πρὸς τὴν προαγωγὴν τῶν ἱστορικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Ἐπιστήμην, ἰδρύθησαν πολλαχοῦ εἰδικαὶ ἑταιρεῖαι, τῶν ὁποίων σπουδαιότεραι ἡ Deutsche Gesellschaft für Geschichte der Med. und der Naturwissenschaften (1902, μὲ περιοδικὸν τὸ Mitteilungen) τῆς ὁποίας εἶμαι μέλος, καὶ ἡ History of Science Society (1924, μὲ περιοδικὸν τὸ Isis), ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς ὁποίας τυγχάνω. Ἐσχάτως (1928) ἐσχηματίσθη τὸ Comité International d'Histoire des Sciences (μὲ ὄργανον τὸ Archeion), ἐπίσημον ἴδρυμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύεται δι' ἐμοῦ καὶ ἡ Ἑλλάς.

γνωστικαὶ μέθοδοι καθοδηγοῦσι καὶ ὅλας τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, ἐὰν δ' ἄρ' ἑτέρου ἢ νεωτέρα Ἐπιστήμη καὶ ἡ σύγχρονος διανόησις εἶναι ἡ ἄμεσος ἐξέλιξις τῆς πράξεως καὶ τῆς θεωρίας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων, διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἀναμφιβόλως θὰ ἔπρεπεν ἡ τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν εἰδικῶς Ἱστορία, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς κατὰ πρῶτον ἐπροτεῖναμεν, νὰ θεωρηθῆ ὡς πρωτεύων συντελεστής ὄχι μόνον τῆς ἐπιστημονικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ὅλης μορφώσεως.

Ἄλλὰ καὶ τι ἄλλο βεβαίως φυσικώτερον, παρὰ νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἡ ἀναγνώρισις τῆς τοιαύτης ἐπιστημονικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς συμβολῆς;

*
* *

Τὴν ἀρχαίαν ἀφορμὴν (καὶ ἱστορῶ τοῦτο διὰ τὴν σημασίαν τῆς ἀφορμῆς) ὅπως εἰδικῶς ἐνασχοληθῶ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἀρχαίων ἐπιστημονικῶν γνώσεων, ἔλαβα, φοιτητῆς ἀκόμη, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Τὰ ἀρχαῖα φυσιογνωστικὰ κείμενα μοὶ ἀπεκάλυπτον πολλαχοῦ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπιστήμην τόσον πολὺ συγγενῆ πρὸς νεωτέρας ἐπιστημονικὰς θεωρίας, ὥστε καὶ νὰ πιστεύσω ἀληθινά, ὅτι ἡ τῶν ἀρχαίων γνώσεων ἱστορία θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πραγματικὸς εἰσηγητῆς εἰς τὸ σύγχρονον ἐπιστημονικὸν πνεῦμα. Ἦτο πραγματικὴ ἀποκάλυψις ἑνὸς χαρακτῆρος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὅλως διαφορετικοῦ ἐκείνου, τὸν ὁποῖον μᾶς διδάσκουν συνήθως εἰς τὰ σχολεῖα.

Καὶ τότε ἔγραψα εἰς τὸ περιοδικὸν «Φύσιν» (1892, σελ. 218, 225) τὴν πρώτην μου ἱστορικὴν πραγματείαν : «Μελέτη ἐπὶ τῆς δημιουργίας τῶν ὄντων» ἐπὶ τῇ βίσει ἰδίως τῶν ἔρανισμάτων τοῦ Πλουτάρχου. Ἄλλὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀκριβῶς εἶχεν ἀρχίσῃ εἰς τὴν Φυσικομαθηματικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου μία ἀντίθετος προσπάθεια πρὸς τινὰ πρακτικὴν διαρρύθμισιν τῆς παιδείας, σύμφωνον μὲ τὸ ἐν Εὐρώπῃ κρατοῦν θετικὸν πνεῦμα, καὶ τῆς χαρακτηριστικῆς ταύτης κινήσεως συνεργάται παριστάμεθα, μετὰ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ τινες ἐνθουσιώδεις τῶν Φυσικῶν φοιτηταί, οἱ περὶ τὸν «Σύλλογον τῶν Φυσικῶν

Ἐπιστημῶν» καὶ συντάχεται τοῦ περιοδικοῦ «Προμηθέως». Εὐνόητος δ' ἐντεῦθεν ἡ ἀπορηματικὴ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τοὺς ἡμετέρους κύκλους τὸ ἱστορικὸν καὶ φιλολογικὸν ἐκεῖνο ἀρθροῖδίον μου, τὸ ἐπικαλούμενον τὴν προσοχὴν τῶν νεωτεριστῶν πρὸς φυσιογνωστικὰ φιλολογήματα, ὅλως ξένα πρὸς τὰς φροντίδας τοῦ συγχρόνου φυσιοδίφου. Καὶ ὅμως δὲν ἔμεινεν ἄνευ μιμήσεως τὸ ἱστορικὸν μου ἐκεῖνο δοκίμιον. Ἐσφύζετο πάντοτε ζωηρὰ ἡ ἀπὸ τῶν κλασικῶν γυμνασίων φιλολογικὴ παράδοσις¹.

Καθηγητὴς τῶν Φυσικῶν ἔπειτα (1896) εἰς τὸ Γυμνάσιον τῆς Μυτιλήνης, ἔλαβα τὴν εὐκαιρίαν, ἐκ τοῦ γενομένου τότε κατὰ πρῶτον χωρισμοῦ τῶν Φυσικῶν ἀπὸ τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῆς εἰσαγωγῆς πλήρους σειρᾶς φυσιογνωστικῶν μαθημάτων, νὰ προσθέσω καὶ βιογραφικὰ μαθήματα ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, ἀπαξ τῆς ἑβδομάδος—τὴν πρώτην εἰσαγωγὴν ἱστορίας τῶν Ἐπιστημῶν εἰς τὴν Μέσσην Ἐκπαίδευσιν².

Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ εἰδικοῦ τούτου μαθήματος, καθιέρωσα συνάμα καὶ μίαν *ἱστορικὴν μέθοδον διδασκαλίας* τῶν φυσικῶν μαθημάτων, σύμφωνον πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Παρατήρησα δ' ἔκτοτε, ὅτι ἡ ἱστορικὴ αὕτη, ὅπου δυνατόν, διδασκαλίᾳ συμβάλλει κατὰ πολὺ εἰς τὴν εὐχερεστέραν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἀφομοίωσιν τῶν θεμάτων, καθόσον ἡ τῶν γνώσεων διδακτικὴ ἀνάπτυξις κατὰ τὴν ἱστορικὴν τῶν σειρᾶν βαίνει πολλαχοῦ παράλληλος πρὸς τὴν διδασκαλίαν ἐκ τῶν ἀπλουστέρων πρὸς τὰ συνθετώτερα.

Εἰς τὰ ἱστορικά μου δ' ἐκεῖνα μαθήματα ἐλάμβανα περισσοτέραν τὴν ἀφορμὴν νὰ παρουσιάξω εἰς τοὺς μαθητάς μου ἓνα νέον κόσμον σχολικῆς μαθήσεως, ἓνα νεωτερίζον σχολικὸν περιβάλλον, παλλόμενον ἀπὸ αὐτενέργειαν καὶ ἀπὸ

¹ Διὰ τοῦτο καὶ ἀντιστρόφως ἐθεωρήθησαν γλωσσικῶς νεωτεριστικὰ ἐκλαϊκευτικὰ μού τινα ἀρθροῖδια (περὶ μετεώρων) εἰς γλώσσαν ἀπλῆν, δημοσιευθέντα εἰς τὸ περιοδικὸν «Κόσμος» (1890).

² Μόλις ἐσχάτως ἐν Εὐρώπῃ προτείνεται ἡ ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν διὰ τὴν Μ. Ἐκπαίδευσιν.

ζωήν. Ἡ ἀγάπη δ' ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν πρὸς τὰ φυσικὰ μαθήματα ἦτο μοναδική. Καὶ εἶναι ἀψευδῆς ἀλήθεια, ὑπὸ τῶν μαθητῶν μου λεγομένη, ὅτι ἐκ τῶν μαθημάτων ἀκριβῶς ἐκείνων εἶχε τὴν ἀφετηρίαν τὸ χαρακτηριστικὸν ξύπνημα τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον τότε διέκρινε τοὺς μαθητὰς τοῦ Γυμνασίου Μυτιλήνης, ὅχι μόνον πρὸς τὴν σπουδὴν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν λογοτεχνικὴν ἀκόμη δημιουργίαν.

Ἡ ἔρευνα δ' ἀφ' ἑτέρου τῶν πρώτων πηγῶν τῆς Ἑλληνικῆς Φυσιογνωσίας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ὀνοματολογίας τῶν ἀρχαίων, μὲ ἔφερε πάντοτε πρὸς θέματα ὅλως ἀνεξέταστα, θίγοντα ὅλους τοὺς κλάδους τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, καὶ ἀποκαθιστῶντα μίαν ἀδιάσπαστον φυσιογνωστικὴν παράδοσιν ἀπὸ τῶν πρώτων ἑλληνικῶν χρόνων μέχρι τῆς σήμερον.

Ἀπεκαλύπτετο δ' ἐντεῦθεν νέον ὑλικὸν δημιουργικῆς ἐργασίας καὶ νέαι ἀπόψεις τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, καὶ ἰδρύετο τοιουτοτρόπως μία ἰδιαίτερα ἐπιστήμη αὐθυπόστατος, ἕνα νέον εἰδικὸν μάθημα τῆς Ἱστορίας τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν.

Καὶ ἐθεωρήθησαν αἱ προσπάθειαι μου αὗται ὡς τις χρήσιμος συμβολὴ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς ἱστορικῆς ἰδέας ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ¹.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ἔπειτα (1912), ὡς συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, εἶχον καλλιτέραν τὴν εὐκαιρίαν διὰ τακτικῶν μαθημάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὡς ὑφηγητής, διὰ συγγραφῶν καὶ ἀρθρῶν καὶ λόγων καὶ διαλέξεων, νὰ καιαστήσω οἰκείαν ἐν Ἑλλάδι τὴν νέαν μου ἐπιστήμην καὶ ἀγαπητὸν τὸ ὄνομά της.

Καὶ ἠθέλησα κυρίως τοῦτο: νὰ ὑποβάλω τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ Ἱστορία τῆς Ἐπιστήμης δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς τι κεφάλαιον ἀπλῶς τῆς Γενικῆς Ἱστορίας καὶ μέρος τῆς ἱστο-

¹ Ἴδε τι λέγει περὶ τοῦ ἔργου μου ὁ S. Günther ἐν Mitteilungen (1912, XI 5. σελ. 482, 1916, XV. σελ. 110), ὁ F. Dölger ἐν Philolog. Wochenschrift (1926, N° 23, σ. 611), κλπ.

ρικῆς παιδεύσεως, ἢ τις πάρεργος ἑνασχόλησις ἀρχαιο-
λογικοῦ ἐνδιαφέροντος (πρόληψις δρωσα καὶ σήμερον ἐν
Εὐρώπῃ καὶ ἀποτελοῦσα τὸ κυριώτατον αἷτιον τῆς ὑποτι-
μήσεως τῶν ἱστορικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Ἐπιστήμην), ἀλλ' ὡς
κλάδος ἰδιαίτερος τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, ὡς μάθημα
φυσιογνωστικὸν ἰσότημον πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα, ὡς συντελεστής
τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως τοῦ φυσιοδίδου.

Ἡ Ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἔρευνα τῶν αἰτίων. Ἐρευνα δὲ
τῶν αἰτίων καὶ εἰς τὸν φυσικὸν καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον
σημαίνει ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος. Ἡ συνθετικὴ ἐργασία
τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης εἶναι μία ἀναδρομὴ εἰς τὰς
μητρικὰς πηγὰς τῶν πραγμάτων καὶ τῶν φαινομένων, εἰς
τὰς πρῶτας ἐκείνας *ἀδρανείας*¹, αἵτινες ἐδημιούργησαν τὸν
κόσμον τῆς Φύσεως καὶ τὸν κόσμον τοῦ Ἀνθρώπου.

Τὸ παρελθὸν ἀφ' ἑτέρου τῆς Ἐπιστήμης ἀποτελεῖ καὶ
τοῦτο σύστημα ὀργανωμένον ἰδιαίτερον, μετὰ τὰ φαινόμενά
του καὶ τοὺς νόμους του, ἄξιον τῆς αὐτῆς καὶ ὁ φυσικὸς
κόσμος ἐρεῦνης, διὰ παρατηρήσεως πολλῆς καὶ σκέψεως
περισσοτέρας, οὐχὶ δ' ἀπλῶς τῶν γεγονότων ἀποθησαυρι-
στικῆς, ἀλλ' ἀνατόμου τῶν ἱστορικῶν φαινομένων καὶ δη-
μιουργοῦ χαρακτήρων καὶ τύπων ἐκ τῶν πραγμάτων ζων-
τανῶν.

Ἐὰν δὲ ἡ ἐπιστήμη ὀφείλῃ νὰ ἐνδιαφέρεται καὶ αὐτὴ
διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν πράξεόν της, διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν
ἐργατῶν της καὶ τὴν ἱστορικὴν δικαιοσύνην τῶν ἔργων των,
ἡ ἰδία φυσικὰ πρέπει νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ τῆς μορφώ-
σεως τῶν ἱστορικῶν της.

Ἐὰν δὲ ἡ φυσιογνωστικὴ ἰδέα καθοδηγῇ τὴν ὅλην πνευ-
ματικὴν κίνησιν, ἡ Ἱστορία τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν
πρέπει νὰ θεωρῆται καὶ ὡς παράγων οὐσιώδους τῆς καθό-
λου Ἱστορίας, ὁ δὲ τοιοῦτος ἱστορικὸς ἐρευνητὴς ἀνάγκη νὰ
μορφώνεται καὶ ἐν τῇ Φυσιμομαθηματικῇ Σχολῇ τοῦ Πανε-
πιστημίου.

¹ Μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς *ἀδρανείας* ἐν τῇ θεωρίᾳ μου Inertie Poly-
morphie (2e édition, Paris 1929).

Ἐπιθυμῶ νὰ πιστεύω πάντοτε, ὅτι ἡ ἀφιέρωσις ἔδρας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀληθείας τῶν ἀνωτέρω μου λόγων.

*
* *

Τὸ μάθημα (κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ καὶ ὡς ὑποχρεωτικὸν μὲ ἑξαιρέσεις τμηματικὰς) εἶναι ἡ μόνη σήμερον καθηγητικὴ ἔδρα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἐπιστημῶν. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ τοιοῦτου πρωτοτύπου μαθήματος προσθήκη εἰς Πανεπιστήμιον, ἐκίνησε τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εἰδικῶν ἱστορικῶν τῆς Ἐπιστήμης. «La chaire d'Histoire des Sciences de votre Université (μοὶ γράφει ὁ διαπρεπὴς ἱστορικὸς τῶν ἐπιστημῶν κ. G. Sarton, τῇ 7 Μαΐου 1924) est en ce moment la seule chaire de ce genre dans le monde», καὶ βραδύτερον (τῇ 25 Ἰαν. 1925): «Je consacrerai une nouvelle note à votre chaire à l'Université d'Athènes et j'en ferai ressortir que c'est en ce moment la seule chaire de son espèce dans le monde entier. Felicitations sincères». Τὸ ἄρθρον τοῦτο τοῦ κ. Sarton, δημοσιευθὲν εἰς τὴν Isis (ἐπίσημον ὄργανον τῆς History of Science Society) τοῦ Φεβρουαρίου 1926, VIII. σελ. 158, ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Further information obtained from Professor Michael Stephanides confirms that his appointment (referred to in Isis, VI, 538) is not a lectureship but a full professorship. That is, the National University of Greece has taken the initiative of devoting a chair to the History of Science. The course on the History of Science is compulsory, at least for a certain group of students. It is not restricted to the study of Ancient Science, though more attention is paid to antiquity than would perhaps be done in another university. As far as we know the chair of the University of Athens, is at present the only chair in the whole world devoted to our studies! That such initiative

should be taken by the Greek Government is not surprising if one considers that the development of Greek science is one of their greatest national glories. It is not less praiseworthy on that account and Greek students are to be congratulated for being given such great opportunity to understand one of the highest aspects of their national genius. But Greek science does not belong to Greece alone; it is the patrimony of the whole civilized world. How long will it take before other university chairs are founded in the great centers of learning for the study of the noblest phases of human evolution?» («... Ἐφ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν, ἡ ἔδρα τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ μόνη ἔδρα εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἡ ἀφιερωθεῖσα εἰς τὰς ἡμετέρας σπουδάς. Τὸ ὅτι τοιαύτη πρωτοβουλία ὄφειλε νὰ ληφθῆ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, δὲν εἶναι ἐκπληκτικόν, ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἶναι μία ἀπὸ τὰς μεγαλειτέρας δόξας τῆς Ἑλλάδος. Δὲν εἶναι δὲ ὀλιγώτερον ἀξιέπαινος ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἐν λόγῳ κλάδον τῶν Ἐπιστημῶν (τὰς φυσικὰς δηλ. ἐπιστήμας). Οἱ δ' Ἕλληνες σπουδασταὶ πρέπει νὰ συγχαίρωσιν ἑαυτούς, διότι τοῖς παρέχεται τόσον μεγάλη εὐκαιρία νὰ κατανοήσωσι μίαν ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων ἀπόψεων τοῦ ἐθνικοῦ των δαιμονίου. Ἄλλ' ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπιστήμη δὲν ἀνήκει εἰς μόνην τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι ἡ κληρονομία ὀλοκλήρου τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Πόσος ἄραγε θὰ παρέλθῃ χρόνος, ἕως ὅτου ἰδρυσθῶσι καὶ ἄλλαι πανεπιστημιακαὶ ἔδραι εἰς τὰ μεγάλα ἐπιστημονικὰ κέντρα διὰ τὴν σπουδὴν τῶν εὐγενεστέρων φάσεων τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος;»).

Σχετικῶς ὁ διευθυντῆς τοῦ περιοδικοῦ Archivio di storia della Scienza (τὸ νῦν Archeion) διαπρεπῆς ἱστορικὸς κ. Mieli μοὶ γράφει (26 Ἀπριλ. 1926): *Leggo ora in Isis che il suo corso all' Università é un corso di ruolo (full Professorship). Avrei voluto scriverLe*

anche prima, ma solo ora ho trovato il momento. Desidererei vivamente mettermi in rapporti con Lei.

Τὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον ἐπεδείχθη καὶ ὑπ' ἄλλων ἄλλοθεν. Καθ' ἣν ἐποχὴν σήμερον τὸ ἐλληνικὸν Πανεπιστήμιον φέρεται δημοσίᾳ ὡς κατώτερον τοῦ ὀνόματός του καὶ τοῦ προσορισμοῦ του, τὸ νὰ προβάλλεται αἴφνης ὡς παράδειγμα εἰς τὰ ἄλλα Πανεπιστήμια δι' ἓνα μάθημα, αὐτὸ καὶ μόνον ἀρκεῖ, ὅπως τὸ μάθημα τοῦτο καταστῆ ἄξιον τῆς ἡμετέρας στοργῆς.

Τὸ ἀφθαστον γόητρον τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ θαύματος θὰ εἶναι πάντοτε, τοῦτο κυρίως, τὸ ἀνίκητον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς Ἱστορίας τῶν Ἐπιστημῶν. Καὶ παρατηρεῖται ἀληθῶς τώρα τελευταῖον, μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον, μία τις κατεύθυνσις πρὸς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς ἄλλοτε πρὸ πολλοῦ προείπομεν, γράφοντες τῷ 1912¹, ὅτι ἡ ρεαλιστικὴ ὠμότης, ἡ πλουτοκρατικὴ ἀσχημία καὶ ἡ βιομηχανικὴ βανασότης, θὰ γεννήσωσι μίαν ἡμέραν τὴν νοσταλγίαν πρὸς τὴν παλαιὰν λατρείαν τοῦ καλοῦ, καὶ προσθέτοντες τῷ 1918², ὅτι ταύτην ἀκριβῶς τὴν ἐπάνοδον εἰς τὰ ἀρχαῖα ἰδανικὰ θέλουσιν εὐνοήσῃ οἱ μεταπολεμικοὶ χρόνοι.

*
* *

Ἄλλὰ καὶ οἱ φοιτηταὶ ἠννόησαν τὸ μάθημα καὶ τὴν ἠγάπησαν.

ἠννόησαν καὶ ἠγάπησαν ἐντεῦθεν περισσότερον τὰς φυσικὰς τῶν ἐπιστήμας.

Εἶναι ὁ ἐκ τῆς Ἱστορίας ἐνθουσιασμός πρὸς τὴν σύγχρονον ζωὴν.

Ἡ ἐκ τῆς παραδόσεως ὁρμὴ πρὸς τὴν μόνιμον ἐξέλιξιν τῶν ὠραίων πράξεων.

Τὸ ξύπνημα τοῦ δημιουργικοῦ ἐνστίκτου, τ. ἔ. τοῦ συναισθήματος τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀρμονίας.

¹ «Δαϊκὸς Ἀγὼν» Μυτιλήνης, 22 Ἀπριλ. 1912.

² «Ἐστία» Ἀθηνῶν 24 Αὐγ. 1918.

Διὰ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσόφου ἐρεῦνης παρουσιάζονται εἰς τὸ πνεῦμα τῶν φοιτητῶν αἱ Φυσικαὶ Ἐπιστήμαι μὲ τὸ μεγαλειῶδες αὐτῶν σύνολον.

Καὶ ἀποκτοῦν ἐντεῦθεν οἱ φοιτηταὶ τὴν ιδέαν τῆς Ἐπιστήμης ἀνεξαρτήτως τῶν θεμάτων, τὴν ιδέαν τοῦ καθόλου ἐπιστημονικοῦ βίου, καὶ ἔπειτα ὅλης τῆς ζωῆς εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις, μέχρι τῶν γενικῶν ἀξιωμάτων τοῦ βιωτικοῦ ἀγῶνος.

Διδάσκονται ἄφ' ἐτέρου, ὅτι διὰ τῆς συνεχοῦς σκέψεως καὶ τῆς ἀδιακόπου ἐργασίας συντελοῦνται τὰ μεγάλα ἔργα, καὶ ὅτι ἐκ τῶν ἔργων κρίνεται ἡ τοῦ ἐρευνητοῦ καὶ τοῦ ἐπιστήμονος ὑπόστασις καὶ ἀξία.

Ἐκ τῆς Ἱστορίας μανθάνουν, ὅτι ὁ ἐπιστήμων ὀφείλει νὰ πιστεύῃ εἰς τὰ διδάγματα τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης — τόσων ἐτῶν καὶ τόσης σκέψεως καὶ ὑπερόχων μεθόδων εὐρήματα, ἀλλὰ καὶ δύναται συνάμα καὶ ὀφείλει νὰ ἔχη γνώμην ἰδίαν καὶ ταύτην νὰ ὑποστηρίξῃ μετὰ θάρρους. Οὐδένα δὲ οὐδέποτε ἔχει λόγον ἢ παρ' ἡμῖν συνήθως παρατηρουμένη ὑποβλητικῇ πρὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς μεγαλοσοφίας δειλία, ἢ μαραίνουσα τὴν ὁρμὴν πρὸς τὴν δημιουργοῦσαν αὐτενέργειαν.

Ἔστι ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν ὄντων ἐν τῇ Φύσει (πόλεμος ἀπαραίτητος πρὸς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ καλλιτέρου) ὑπάρχει καὶ μεταξὺ τῶν ἰδεῶν. Συμβολαὶ τούτων καὶ ἀλληλοτυπία καὶ ἀκμαὶ καὶ φάσεις καὶ δύσεις καὶ ἀνατολαὶ καὶ ἀνακυκλώσεις σκέψεων καὶ ἐντυπώσεων καὶ θεωρημάτων πολλῶν. Καὶ εἰς τὴν ἀέναον ταύτην πάλην τοῦ Ἀνθρώπου πρὸς τὴν Ἀλήθειαν, δὲν μένει οὐδενὸς τολμηροῦ ἀγωνιστοῦ τὸ ξίφος ἄνευ νικηφόρου κλαγγῆς.

Ἔστι ἀναμφιβόλως πολλὰ τῶν ὠραιότερων ἔργων εἶναι προσπάθειαι τολμηραὶ, λαβοῦσαι ἔπειτα τὸ κῦρος ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῆς Ἐπιστήμης — πολὺ δ' ἀκόμη ἀπέχει νὰ τελειώσῃ ὁ μέγας θησαυρὸς τῶν ἀγνώστων, καὶ μετὰ τὰς νεωτέρας θαυματικὰς ἀνακαλύψεις, αἵτινες ἐν τούτοις πολὺ ὀλίγον ὠφέλησαν τὴν ἐρευναν τῶν αἰτίων καὶ τὴν κατάλυσιν τῶν φαύλων κύκλων τῶν θεωριῶν.

Καὶ ἐννοοῦν ἀκόμη πῶς τὸ ἐλληνικὸν Πανεπιστήμιον, αὐτὸ κατ' ἐξοχὴν, θὰ ἠδύνατο νὰ διακριθῇ μεταξὺ ὅλων τῶν ἄλλων, εἰς τὰς ἱστορικὰς σπουδὰς τῶν ἐπιστημῶν καὶ πῶς διὰ τοῦ ἐλατηρίου τῆς Ἱστορίας θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν μίαν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης πρὸς τινὰ ἴσως νεώτερον ἐκ τῆς Ἑλλάδος πολιτισμόν, καθ' ἣν ἐποχὴν σήμερον πανταχόθεν φθείρονται οἱ στήμονες τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Καὶ καθίστανται οἱ μαθηταὶ τῆς Ἱστορίας τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν τόσοι κήρυκες ὑπὲρ τοῦ μαθήματος καὶ τῆς ἱστορικῆς τῶν ἐπιστημῶν διδασκαλίας — κήρυκες μιᾶς εὐρυτέρας ἀντιλήψεως τῆς Ἐπιστήμης, ἐναντίον τῆς νεοελληνικῆς ἐπαγγελματικῆς μικροπρακτικότητος, εἰς τὸν βωμὸν τῆς ὁποίας θυσιάζεται ἡ Ἑλληνικὴ εὐφυΐα.

ΜΙΧΑΗΛ Κ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

